

Araştırma Makalesi • Research Paper

Psikososyal Gelişim Kuramının Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında İncelenmesi

Investigation of Psychosocial Development Theory within the Scope of Social Studies Lesson

Hüseyin Bayram^{a,*}

^a Arş. Gör. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, 04100, Ağrı/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6065-8865

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Temmuz 2020
Düzeltilme tarihi: 23 Ağustos 2020
Kabul tarihi: 01 Ekim 2020

Anahtar Kelimeler:

Psikososyal Gelişim Kuramı
Sosyal Bilgiler Dersi
Kişisel Gelişim
Toplumsal Gelişim
Sosyalleşme

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 July 2020
Received in revised form 23 August 2020
Accepted 01 October 2020

Keywords:

Psychosocial Development Theory
Social Studies Lesson
Personal Development
Social Development
Socialization

ÖZ

Psikososyal gelişim kuramı, kişinin bireysel ve toplumsal gelişim sürecini çözümlenmeyi; Sosyal Bilgiler dersi ise bireysel ve toplumsal yaşamlarında başarılı ve üretken insanlar yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu çalışmada söz konusu kuram ve dersin ortak noktası olan bireysel ve toplumsal gelişim değişkenlerinden hareketle; psikososyal gelişim kuramının Sosyal Bilgiler dersi kapsamında incelenmesi amaçlanmıştır. Doküman incelemesi ile gerçekleştirilen çalışmada alanyazından sağlanan bilgiler, çalışmanın amacı kapsamında sınıflandırılarak betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Psikososyal gelişim kuramı ile Sosyal Bilgiler dersinin sosyalleşme sürecine yönelik yaklaşımlarını irdeleyen bu çalışmanın; bireyin sosyalleşme sürecine doğrudan etki eden unsurlara dikkat çekmesi nedeniyle alanyazına katkı sağlayacağı ve yapılacak benzer çalışmalara kaynak oluşturacağı düşünülmektedir. Çalışmanın sonunda; psikososyal gelişim kuramının içerdiği aşamaların Sosyal Bilgiler dersinin birey yetiştirme süreciyle uyumlu olduğu yargısına varılmıştır.

ABSTRACT

This study is based on personal and social development topic, which is the common point of the psychosocial development theory and Social Studies lesson. In this context it is aimed to examine the psychosocial development theory within the scope of Social Studies lesson. The information obtained from the data sources in the study conducted with the document analysis was classified within the scope of the purpose of the study. And analyzed by descriptive analysis method. At the end of the study; it has been concluded that the stages of psychosocial development theory are compatible with Social Studies Lesson's individual training approach.

1. Giriş

İnsan, ruhsal yapısı itibariyle karmaşık bir varlık olarak nitelendirilebilir. Bu karmaşıklık temelini, duygular ve düşünceler oluşturmaktadır. İnsanı diğer tüm varlıklardan ayıran, doğuştan getirdiği akıl ve hislerdir. İnsana özgü bir kavram olan kişilik, yaşamda karşılaşılan durum, olay ve olguların akıl ve hisler kapsamında değerlendirilerek içselleştirilmesi ya da reddedilmesi ile biçimlenmektedir. Sosyal bir varlık olan insan, sosyalleşme sürecinde çeşitli aşamalar yaşamaktadır. Söz konusu aşamalar ile dünyaya bakışı şekillenmekte ve kendi öz tutumlarını

geliştirmektedir. Sosyalleşme, içinde bulunulan toplumsal yapının kültürünü, inançlarını ve değerlerini özümsemekle olmaktadır. Bu sürecin en etkili faktörlerinden biri, öğretimdir. Öğretim, sosyalleşme sürecinde toplumun değerlerinin okul programları aracılığıyla aktarılmasına yöneliktir. Günümüz dünyasında toplumsal yaşamın gereklerini ve temellerini öğretmek amacıyla ilk ve ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersi işe koşulmaktadır. Sosyal Bilgiler, insanın sosyalleşmesini yer ve zaman değişkenleri kapsamında ele almaktadır. Dewey'in yapılandırmacı eğitim yaklaşımının temelini oluşturan "okul yaşamın ta kendisidir" anlayışını esas alan Sosyal

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: hubayram@agri.edu.tr

Bilgiler, insanın sosyalleşmesini, yaşadığı zaman ve bulunduğu mekân kapsamında sağlamayı amaçlar (Dewey, 2015, s. 53). Sosyal Bilgiler, Hayat Bilgisi dersinin devamı niteliğindedir (Kaya, 2018, s. 128). Hayat Bilgisi, fen ve sosyal bilimlere yönelik bilgilerin çocuğa görelilik ilkesi kapsamında toplu olarak öğretildiği bir derstir. İlkokul dördüncü sınıf itibarıyla fen ve sosyal bilimlere yönelik olarak iki alana bölünmektedir (Kaya, 2018, s. 123). Sosyal bilimlere ilişkin içerik, bu düzeyden sonra Sosyal Bilgiler dersi kapsamında öğretilmektedir (Öztürk ve Devenci, 2016, s. 3-5). Sekizinci sınıftan sonra ise tek disiplinli dersler biçiminde okutulmaktadır. Böylelikle Sosyal Bilgiler dersinin temeli olan sosyal yaşama yönelik bilgiler, söz konusu kademelerde ilk ve ortaokuldaki gibi toplu olarak değil, tek disiplinli dersler kapsamında öğretilmektedir. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler eğitiminin her okul seviyesinde var olduğunu söylemek mümkündür.

Sosyalleşmenin doğum ile başladığı düşünüldüğünde; Sosyal Bilgiler dersinin içeriğini oluşturan bilginin doğumdan itibaren öğretilmeye başlandığını söylemek yanlış olmaz (Öztürk, 2015, s. 5). Toplumsal yaşamın kolaylaştırılmasını ve topluma katkı sağlayan bireylerin yetiştirilmesini amaçlayan bu dersin içeriğini oluşturan bilgiler, okul çağında olmayan çocuklara anne-baba ve yakın çevre tarafından informal biçimde öğretilmektedir (Michaelis, 1956, s. 4-6). Çünkü Sosyal Bilgiler eğitimi, çok boyutlu bir süreci kapsayan sosyalleşmeye ilişkin her şeyi içermektedir. Sosyalleşme sürecinin boyutlarından biri, insanın psikolojik yapısıdır. İnsanın sosyalleşmesini psikolojik temeller kapsamında irdeleyen Erik H. Erikson, bu kapsamda psikososyal gelişim kuramını ortaya atmıştır (Dereboy, 1993, s. 10; Coles, 2000, s. 44).

Erikson'a göre psikososyal gelişim, aşamalı olarak gerçekleşen bir süreçtir. Aşamalı oluşum ilkesi, gelişim aşamalarının belli altyapılara sahip olduğu ve tüm aşamaların birleşerek bütünü oluşturduğu döneme kadar her birinin kendine özgü süresi olduğu düşüncesine dayanmaktadır (Gürses ve Kılavuz, 2011, s. 154). Erikson, genetik bilimene ait bir kavram olarak ortaya çıkan aşamalı oluşum ilkesinin, bireyin kişisel ve toplumsal gelişimini incelemede de işe koşulabileceğini göstermiştir. Erikson'a göre kişilik gelişimi, ard arda gelen sekiz aşamaya gerçekleşir. Her aşamada birbirinin zıttı olan iki duygu ayrışır ve gelişir. Zıt duygular arasındaki çatışma, ortaya çıktığı aşamaya özgü krizin temelini oluşturur. Aşamaların sonunda üstünlük sağlayan duygu, sonraki aşamanın alt yapısını da belirler. (Dereboy, 1993, s. 49-50). Krizler doğru biçimde çözümlerse bireylerin psikososyal gelişimine büyük katkı sağlarlar. Her kriz ya da aşama, bireyin gelişimini biçimlendiren ve kişiliğini değiştiren daha önceki kriz ya da aşamaların üzerine kurulmaktadır (Erikson, 1968, s. 158-159).

2. Psikososyal Gelişimin Aşamaları

Erikson'un psikososyal gelişim kuramında, her seviyede ele alınması gereken çatışmalar vardır. Bu kuramın gelişim dönemleri sırasıyla şöyledir:

2.1. Temel Güven Duygusuna Karşı Güvensizlik Dönemi (0-1 Yaş)

Bireyin psikolojik anlamda sağlıklı olabilmesi için gerekli olan birçok ön koşul söz konusudur. Bu koşullardan biri,

temel güven duygusudur. Bu duygu, bebeklik dönemindeki tecrübelerden elde edilen, çevreye ve çevredeki unsurlara yönelik olarak geliştirilen tutumlardan kaynaklanmaktadır. Kendine güven ise, bireyin özüne ve diğer insanlarla olan ilişkilerine karşı olan inancını ifade etmektedir (Erikson, 1968, s. 169).

Psikososyal gelişim evrelerinin ilk aşaması olan temel güvene karşı güvensizlik dönemi, yaklaşık on sekiz ay kadar sürmektedir. Bu aşamada bebekler; başkalarına, özellikle de temel ihtiyaçlarını karşılayanlara güvenmeyi öğrenirler. Kendilerinin anne ya da annenin yerini almış kişilerin bakımı altında olduklarını ve tüm ihtiyaçlarının onlar tarafından karşılandığını keşfederler. Bebekler, dünyaya geldiklerinde dış dünyayı tanımamaları sebebiyle onu tehdit edici olarak algılayabilmektedirler. Çevrelerindeki insanların davranışlarına bağlı olarak tehdit algısı, güven duygusuyla değiştirilebilmektedir. Bu olduğunda, bir güvenlik hissi kazanırlar ve çevrelerindeki insanlara güvenmeyi öğrenmeye başlarlar. Bir bebeğin güven ihtiyacını karşılayan ilk ve en önemli kişiler genellikle ebeveynlerdir. Bu nedenle ebeveynlerin çocuklarına iyi bakmaları ve ihtiyaçlarına cevap vermeleri gerekmektedir. Örneğin bir bebeğin ebeveynleri onun giyecek, barınak, beslenme gibi ihtiyaçlarını karşıladığında bebek, kendisini rahat ve güvende hissetmekte ve bebeklik dönemini sağlıklı bir şekilde atlatabilmektedir. Hayatın ilk evresi olan bebeklikte güvenin ilk kanıtı, beslenmenin rahatlığı, uyku derinliği ve bağırsakların sorunsuz çalışmasıdır. Bebeğin fiziksel ve psikolojik yetilerinin gelişimi için karşılanması gereken ihtiyaçlar, annesi tarafından düzenlenir. Bu durum, bebeğin doğumla getirdiği belirsizliklerden kurtulmasına olanak oluşturur. Bebek, giderek artan uyanıklık saatlerinde, daha fazla sayıda duyuşsal deneyim ve huzur duygusuyla birlikte oluşan tanışıklık hissi oluşturduğunu fark eder. Bebek, etrafındaki insanları tanımaya başladıkça rahatlar. Bu nedenle, bebeğin sosyal anlamdaki ilk başarısı, annesinin yardımıyla etrafını aşırı korku veya sinir haline girmeksizin geliştirdiği bakış açısıyla tanıyabilmesidir (Ochse ve Plug, 1986, s. 1243).

2.2. Özerk Olmaya Karşı Kuşku Duyuma Dönemi (1-3 Yaş)

Psikososyal gelişim kuramının ikinci aşaması, erken çocukluk döneminde gerçekleşmektedir. Bu aşama, kişisel kontrolün artarak geliştirilmesine odaklanır (Can, 2006, s. 136). Bebek, on sekizinci aya geldiğinde dışkılamayı kontrol eden kalın bağırsak kasları, iki yaşına geldiğinde ise idrar kontrolünü sağlayan mesane bitimindeki sfinkter kaslar yeterli olgunluğa erişir. Bebekler, kısa zaman içinde bu iki fizyolojik durumu kontrol edebildiklerini keşfederler. Dışkıyı veya idrarı tutabileceklerinin ya da bırakabileceklerinin ayırımına varırlar. Bu durum, bebeklerin ilk özerk davranışlarıdır (Akhtar, 1984, s. 1383-1384). Bu aşamaya kadar dışkılama üzerinde kontrol sahibi olmayan bir bebek açısından vücudun bu faaliyeti üzerinde denetim kurmak, anlamlı bir deneyimdir. Artık bedensel faaliyetlerini kontrol edebildiğinin farkına varması, onun arzularını ve gereksinimlerini kontrol edebildiğini gösterir. Gereksinim ve arzularını dikkate almak zorunda olsa bile, sonunda ne yapacağına ve nasıl hareket edeceğine bilinçli bir şekilde kendisi karar vermektedir (Kernberg, 1968, s. 603). Bu dönemde, yiyecek ve oyuncak seçimlerinde

tercihli davranılırken, giysi seçimi üzerinde daha fazla kontrol sağlanır. Bu aşamayı başarıyla tamamlayan çocuklar kendilerini güvende hissederler. Böylelikle kendilerini yetersiz görüp potansiyellerinden şüphe duymazlar (Evans, 1967, s. 30-35).

Ebeveynler, dışkı ve idrar kontrolünde çocuğun tıpkı dış dünyayı tanımaya çalışırken oluşturduğu zihinsel sistem gibi bir plan çıkarmasını arzularlar. Ebeveynlerin bu arzusu, çocuğun bağımsız olma isteğiyle çatışır. Daha önce her yeni eylemi kabul gören ve anne-babaya sevinç yaşatan, şartsız sevilen çocuk, ebeveyne karşı sahip olduğu güven hakkında şüphe duymaya başlar. Anne-babanın sıkı kuralları, katı yaptırımları, çocuğa bağırması ve sevgi gösterisinde bulunmayarak cezalandırma yoluna gitmesi, çocukların özerklik girişimlerinden dolayı mahcup olmalarına neden olur. Bu mahcubiyet duygusu, çocuğun kendisini suçlu hissetmesinin alt yapısını oluşturur. (Dereboy, 1993, s. 20).

Bu aşamada yaşanan olumsuzluklara rağmen, çocuğun geliştirdiği özdenetim, iradesinin gücünü ortaya koyar. Bir kimlik geliştiren çocuk bu aşamada, "ben özgür iradem ile istediğim şeyim" inancına sahip olur. (Erikson, 1964, s. 118-119). Kimlik geliştirme sürecinde öz iradeyi kullanma ile kendi potansiyelinden kuşku duyma çatışmasını yaşar. Bu süreçte yaşanan çatışma, ergenlik dönemini güçlü bir biçimde etkiler. Çocuğun duygu ve düşüncelerinden utanç duyması ya da kendisine güvenmemesi, silik bir ergenlik geçirmesinin zeminini oluşturur. Öte yandan bu aşamadaki baskın duygu özerklikse, çocuk yaşamının sonraki dönemlerinde kendine güvenli ve tutarlı tutumlar geliştirir (Erikson, 1968, s. 183).

2. 3. Girişimcilik Duygusuna Karşı Suçluluk Duyma Dönemi (3-6 Yaş)

Çocuk, bir önceki aşamadan getirdikleri temelinde; kendisine inanmaya ve bu kapsamda yapabileceklerini keşfetmeye başlar. Veyahut kendisini yetersiz görerek girişimci faaliyetlerde bulunmaktan kaçınır. Bu aşamanın temel içeriği şöyledir (Erikson, 1968, s. 184-190):

a) Çocuk özdenetimli davranışlarını sıklaştırır. Böylelikle kendi hareket alanını oluşturarak, hayallerini hayata geçirme ortamı oluşturur.

b) Çocuklar anlamada zorluk çektikleri konular üzerine daha fazla düşünürler. Bu aşamada sık sık sorular sorarak kendilerine garip gelen durumları anlamlandırmaya çalışırlar.

c) Çocuğun düşünme biçiminde büyük değişimler oluşur.

Çocuk bu aşamada yakın ve uzak çevresindeki yetişkinlerin sahip olduğu rolleri fark eder. Yetişkin davranışlarına ilişkin her şeyi irdelemeye başlar. Yaşamda birçok farklı rolün olduğunu fark eden çocuk, oynadığı oyunlarda ve daldığı hayallerde özdeşim kurarak yetişkin rollerine bürünmeye çalışır. Bu davranışlar, çocuğa hem girişimcilik becerisi kazandır hem de hayallerinin peşinde koşmayı öğretir (Erikson, 1964, s. 122).

Anne-babalar, çocuktaki bu girişimci duyguları destekleyici olmalıdırlar. Çocuklar için hazırlanacak ortamlar, onların koşup atlayabilecekleri ve oyunlar oynamaya fırsat bulabilecekleri şekilde tasarlanmalıdır. Çünkü çocuklar kendi kimliklerini, yapabildikleri ve başarabildikleri şeylerle tanımlarlar. Anne babalar çocuklardaki bu doğal

girişimciliği şiddet ya da türevi bir yolla cezalandırdıklarında çocuk, yaptığı şeyin yanlış olduğuna inanarak kendisini suçlu hissetmeye başlar (Erikson, 1984, s. 4). Bu aşamanın kişilik geliştirmeye katkısı, çocuğun kendi hedeflerini ortaya koyabilecek düzeye ulaşmasıdır. Girişimcilik aşamasını, kurulan hayallerin gerçeğe dönüştürülüp dönüştürülemeyeceğinin belirlendiği dönem olarak ifade etmek mümkündür (Erikson vd., 1994, s. 59).

Gençlik döneminde yaşanan kimlik buhranının bu aşamadaki yansıması, "rol ketlenmesi" ve "rolleri sezinleme" arasındaki zıtlıktır. Bu yaşantılar, direkt olarak gençlik dönemine yansımaktadırlar. Tıpkı girişimcilik aşaması gibi kimlik buhranı aşaması da kişinin kendisine birtakım roller belirlediği ve üzerinde denemelerde bulunduğu dönemdir. Bu dönemdeki bireyler, girişimcilik aşamasından getirdikleri düş gücünün yardımıyla karşılarına çıkan rollerden kendileriyle bağdaştırdıklarını seçmeye yönelirler. Rol sezinlemesi, kişinin nasıl bir insan olacağını sezinlemesini ve edinmeyi düşündüğü rolleri pratize edeceği zamanı güven içinde beklemesini ifade eder. Şayet genç birey girişimcilik evresinden suçluluk duygusunun etkisinde kalarak çıkmış ise, artık kendisini hangi yetişkin rolünde hayal ederse etsin suçluluk duygusundan kaynaklı olarak sürekli bir huzursuzluk duyacaktır. Birey, artık tüm yetişkin rollerinin yanlış bir tarafı olduğunu ya da kendisinin bu rolleri üstlenerek yanlışlar yapabileceğini düşünmeye başlar. Bireyin huzur duymasını sağlayacak bir yetişkin rolünün oluşturulamaması ve geleceğe dair planlamalar yapamamanın neden olduğu yolunu bulamama hissi, "role ket vurulması" biçiminde ifade edilir (Erikson, 1968, s. 107).

Bireyin, bu dönemde kazandığı his girişimcilikse hayal ettiği rolleri edinmeye ilişkin faaliyetlerde bulunacaktır. Söz konusu faaliyetler, deneme girişimleri olarak ifade edilmektedir. Özgür bir şekilde rolleri tecrübe edeceği gibi önceki aşamalarda edindiği girişimcilik becerisi ve suçluluk duygusu arasında gel-gitler de yaşayabilmektedir. Çocuk, bu aşamada önceki yaşantılarından dolayı belli bir role saplanıp kalabilmektedir. Bu durumdaki bir birey, yakın ve uzak çevresinin kendisine yönelik beklentilerini boşa çıkarabilir. Hatta kendisi de yolunu kaybetmişliğe doğru gidebilir (Dereboy, 1993, s. 90-93).

2.4. Çalışkanlığa Karşı Yetersizlik Duygusu Dönemi (7-11 Yaş)

Çocuk, bu evrede öğrenmeye hiçbir aşamada olmadığı kadar istekli ve hazırdır. Çocuğun bu dönemde, girişimcilik evresinin sonundakini pekiştirici biçimde; görevleri paylaşmak, tertipli olmak ve faaliyette bulunmak hislerinde artış meydana gelmektedir. Bu aşamada akranlarını kendisine uymaya zorlamak veya sınırlandırmak yerine, düzenli ve uyumlu paylaşımlarla aktivitelerde bulunmaya eğilimlidir (Dereboy, 1993, s. 95). Çocuk bu aşamada okula başlar. Okul dönemi olarak da ifade edilen bu sürecin başlamasıyla sosyal çevrede büyük genişleme olur. Okul arkadaşları ve okul personelinin çocuk üzerindeki etkisinde artış yaşanırken, ebeveynlerin etkisinde azalma olur. Girdiği bu yeni çevreyle uyumaya çalışan çocuk, kendisini birtakım konularda ispatlama ihtiyacı duyar. Hem öğretmen hem aile hem de arkadaşların beklentilerine cevap verebilmek için akademik ve sosyal olarak başarı sağlamak

zorunluluğu hisseder. Öğretmen, çocuktan okumayı ve aritmetik işlemleri öğrenmesini, ebeveynler ise başarılı olmasını beklerler. Kişi başarılı oldukça başarıları çevresince takdir edilir (Erikson, 1968, s. 184-185).

Çocuğun kaliteli faaliyetlerde bulunma duygusunu kazanması başarıma hissini geliştirirken, yerine getirmesi gereken görevlere ilişkin başarısızlığı ise aşağılık kompleksine girmesine neden olur. Kişinin bu aşamada edindiği duygu, yaşantılarını kendisinin şekillendirdiğidir. Bu dönemde ergen bireyin faaliyette bulunma ve başarıma hisleri ön plandaysa, kendisine yol gösterici kabul ettiği kişilerden bilgiler edinmenin peşine düşecek, yani çıraklık duygusunu geliştirecektir. Ancak çocukta bir gerileme söz konusuysa kendini yetersiz görme hissi ortaya çıkacaktır (Erikson, 1963, s. 269).

2.5. Kimlik Edinmeye Karşı Kimlik Karmaşası Yaşama Dönemi (11-17 Yaş)

Bu dönem, ergenlik ve yetişkinlik kademeleri arasındaki açık, bilinçli ve belirgin aşamayı kapsar. İlkokulun sonunda, ergenlerin yaşadıkları fizyolojik değişiklikler ile yetişkinliğe ait rollere yönelik kararsızlıkları hissedilir düzeyde artar. Bireyler bu aşamada; günlük hayatın ideal durumunu, önceki dönemlerde sahip oldukları beceri ve rollerle nasıl ilişkilendireceklerini sık sık sorgularlar (Senemoğlu, 2005, s. 24).

Birey, içinde bulunduğu çevreyi dünyası olarak kabul eder. Bununla birlikte ergenlik döneminde, dünyası gittikçe büyür ve yavaş yavaş toplumun tümünü kucaklar. Bu gelişme ile ergen bireyler, kendilerini yalnızca yakın çevrelerinin değil, buldukları toplumun öz değişkeni şeklinde hissetmeye başlarlar. Böylelikle, kendi varlıklarının, içinde buldukları toplumun varlığıyla iç içe olduğunun fark ederler. Bu kapsamda yakın çevrelerine karşı verdikleri birey olma savaşını, artık daha geniş topluluklarca bilinmek ve kabul görmek için verirler. Bu yüzden çocukluk çağında atılan hatalı adımların tersine çevrilmesi ve ergenlik çağında bir kez daha değerlendirilerek düzeltilmesi gerektiği anlaşılmalıdır (Yavuzer, 2001, s. 42).

2.6. Yakınlığa Karşı Yalnızlık Dönemi (17-30 Yaş)

Ergenlikte kimlik edinen birey, başkalarıyla sıkı dostluklar kurup samimiyet geliştirebilir. Bu dönemde kişi, akran ortamında daha geniş ve toplumsal ilişkiler kurmaya ve süratle sosyalleşmeye başlar (Dereboy, 1993, s. 101). Evlilik ve iş hayatı, önem kazanmaya başlar. Bu aşamadaki krizden sağlıklı bir biçimde çıkabilen kişi, güvenli bir şekilde sevgi alışverişinde bulunmakta yetkinleşir. Aksi olarak bu aşamadaki krizden etkilenenler ise, başkaları ile dostluk kurma konusunda zorluk çekerek psikolojik anlamda yalnızlaşabilir. Söz konusu yalnızlık, beraberinde toplumdaki soyutlanmayı ve kendini terk edilmiş hissetmeyi beraberinde getirir. Bireyin bu aşamadaki bunalımı aşabilmesi için, etrafındaki herkesin sorumluluk üstlenmesi gerekir. Bireylerin yaladığı bu çatışmaların insan sevgisine ve saygıya dayalı bir toplumda başarıyla çözülebilmesi mümkündür (Erikson, 1964, s. 128).

2.7. Üretkenliğe Karşı Verimsizlik Dönemi (30-60 Yaş)

Bu aşamada gerçek bir geçiş yaşanır. Birey üretmeye devam eder fakat bu üretim çoğunlukla eğitime yöneliktir. Kendinden sonraki nesil için verimlilik artırıcı hedefler geliştirir. Bu dönemde kişide bir yandan sıradanlaşma kaygısı yerleşirken, diğer taraftan da bu kaygıyla baş etme ve kurtulma arzusu gelişir (Erikson, 1964, s. 131). En hareketsiz yaşama sahip insanlarda bile bu aşamada dış dünyayla iç içe olan aktiviteler geliştirme isteği oluşur. Sevgi, ruhsal sağlık ve sosyalleşmenin tatmin edici düzeyde yaşanmamış olması, bu aşamada gerçek olmayan arkadaşlıkların geliştirilmesine neden olabilir. Üretkenliğe karşı durgunluk aşaması, duygusal yoğunluğun en üst seviyeye çıktığı ya da en alt dereceye kadar inebildiği dönemdir. Bu aşamada birey, önceki yaşantılarının sağlıklı bir şekilde gerçekleşmiş olması ya da olmaması durumuna bağlı olarak üretken ve yaratıcı olmanın doruklarına çıkabilir ya da tam tersine durgunlaşarak çöküş haline geçebilir (Erikson, 1963, s. 267).

2.8. Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk Dönemi (60 Yaş ve Üzeri)

Yaşlılık dönemi sayılabilecek bu aşamada kişi, ya yaşadığı sağlıklı dönemler sonucunda pozitif birikimini tam olarak bulmuş ve bir benlik geliştirmiştir. Veyahut yaşadığı zorluklar ve eksiklikler sebebiyle mutsuz ve umutsuz bir insan olmuştur. Bu aşama, sağlıklı aşamalardan geçmiş bir yaşamın sağladığı doyum ile zamanı gereksiz biçimde harcamanın verdiği mutsuzluk arasındaki çatışmanın dönemidir. Tüm gelişim dönemlerini başarıyla tamamlayan birey, artık bilgiye ulaşabilir ve ölüm gerçeğini kabul edebilir. Ruhsal yeterliliğe ulaşmış yaşlı birey için, kendisinin ürettiği şeylerden genç kuşağın yararlandığını görme zevki söz konusudur. Sonuç olarak, insanın kişiliğinin biçimlenmesinde, parçası olduğu toplumun tüm unsurları etken rol alır. Mutlu bireylerden oluşan bir toplum var etmek için, her aşamanın temel gereksinimlerini doğru biçimde karşılamaya ve çatışmaları çözmede bireylere yardımcı olmaya çalışmak gerekir (Erikson, 1968, s. 169).

Aşağıda psikososyal gelişim kuramına göre aşamalı oluşum çizelgesi verilmiştir. *“Bu çizelge, bireyin ruhsal ve toplumsal gelişiminin izlenebilmesi açısından büyük kolaylık sağlayan bir araçtır. Çizelgede dikey eksen, bireyin yaşça büyümesine yani yaşam evrelerine karşılık gelir. Yatay eksense, yaşam sürecinde ardı sıra ayrışıp gelişmesi beklenen duygulara ve temel güçlere karşı gelir”* (Dereboy, 1993, s. 80).

Şekil 1: Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri, Aşamalı Oluşum Çizelgesi.

8								Bütünlük X Umutsuzluk
7								Üretkenlik X Durgunluk
6							Yakınlık X Yahtılmırlık	
5	Zamanı kavrama X Zaman kargaşası	Kendinden emin olma X Kendi hakkında düşünme	Rol deneme X Role saptama	Çözme X Çalışma felci	Kimlik X Kimlik Karmaşası	Cinsel Kutuplaşma X Cinsel Karmaşa	Onderlik ve Yandaşlık X Otorite Karmaşası	İdeolojiye Bağlanma X Değerler Karmaşası
4				Çalışma X Aşğılık Duygusu	Görev Belirleme X İşe Yaramazlık Duygusu			
3			Girişim X Suçluluk		Rolleri Sezmeleme X Rol Keşifmesi			
2		Ozerklik X Kuşku ve Utanç			Kendi Olma İradesi X Kendinden Kuşku			
1	Güven X Güvensizlik				Karşılıklı Benimseme X İşe Kapanma			
	1 Umut	2 İrade gücü	3 Amaç	4 Yeterlik	5 Sadakat	6 Sevgi	7 Bakım verme	8 Bilgelik

Kaynak: Dereboy, 1993

3. Psikososyal Gelişim Kuramı ve Sosyal Bilgiler Dersi

Eğitim, tıpkı sosyalleşme gibi yaşam boyu süren bir etkinliktir (Şişman, 2011, s. 3). Bireyin doğumundan ölümüne değin edindiği yaşantılar, onun sosyalleşme sürecinin değişkenlerini oluşturduğu gibi (Ergün, 1994, s. 14) eğitim de sosyalleşmesine yönelik yaşantılar oluşturarak sürecin biçimlenmesine katkıda bulunmaktadır (Demirel ve Kaya, 2012, s. 5). İnsanın hem bireysel hem de toplumsal gelişimini, yaşadıkları sağlamaktadır (Özdemir vd., 2012, s. 567). Kendi iç dünyasıyla ve içinde yaşadığı toplumla olan ilişkileri, hazları ve yoksunlukları insanın kişiliğinin nasıl şekil alacağını belirler (Aydın, 2007, s. 3).

Sosyalleşme ve eğitim, iç içe geçmiş kavramlar olarak aile içinde başlar (Brown ve Stenner, 2009, s. 3). Dünyaya yeni gelmiş bir bebeğin sosyalleşmesi, annesinin ya da annesinin yerini almış bakıcısı olan kişinin verdiği eğitimle başlar. Babası, kardeşleri, akrabaları ve yakın çevresi, öğretmeni ve okul arkadaşlarıyla pekişen sosyalleşme süreci, tüm toplumun dahil olmasıyla doruk noktasına ulaşır. Sosyalleşme sürecinde doğru eğitim, bireyin psikolojik ve sosyal gelişiminin sağlığı için büyük önem taşımaktadır (Christiansen ve palkovitz, 1998, s. 135-139).

Sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi, tutarlı eğitim yöntemlerinin yaşamın ilk anından itibaren uygulanmasıyla sağlanabilir. Bireyin sosyalleşme sürecinin doğum ile başladığı (İbrahim, 2006, s. 382-383) ve eğitimin bu süreçteki esaslardan biri olduğu gerçeği göz önüne alındığında, yetişkinlik dönemine kadar tüm eğitim faaliyetlerinin "çocuğa görelilik" ilkesi kapsamında biçimlendirilmesi gerektiği fark edilmektedir (Binbaşoğlu, 2003, s. 3). Çocuğa görelilik ilkesi, uygulanacak etkinlik ve programların çocuğun sahip olduğu tüm özelliklerin hesaplanarak oluşturulmasını ifade eder (Sever, 2003, s. 11). Söz konusu etkinlik ve programlar okul ortamında, okutulan dersler aracılığıyla yürütülmektedir. Okullarda sosyalleşmeye ilişkin olarak okutulan derslerden biri, Sosyal Bilgilerdir. Sosyal Bilgiler, toplumsal yaşama ilişkin çeşitli bilgi, beceri ve değerleri bünyesinde toplayan ve çocuğa görelilik ilkesi göz önünde bulundurulacak oluşturulan bir öğretim programıdır (Öztürk, 2015, s. 2-3).

İnsanın sosyalleşmesini konu alan bu dersin içeriği, yalnız okulda değil aynı zamanda yaşamın tüm alanlarında karşımıza çıkmaktadır (Öztürk ve Deveci, 2016, s. 4). Sosyalleşme, 0-5 yaş arası aile ve yakın çevre tarafından sağlanan informal bilgilerle (Şişman, 2011, s. 3); 6-9 yaş arası okulda Hayat Bilgisi dersiyile; 10-14 yaş arası Sosyal Bilgiler dersiyile (Baysal, 2005, s. 472-473); 14-19 yaş arası tarih, coğrafya, psikoloji gibi derslerle (Özdemir, 2012, s. 18); 19-25 yaş arası yüksek öğrenimde okutulan sosyal bilim disiplinleriyle 25 yaş ve sonrasında ise bireyin tüm yaşamı boyunca toplumla olan ilişkileri aracılığıyla planlı bir biçimde sağlanmaya çalışılmaktadır. Sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan bilgilerin doğumdan itibaren öğrenilmeye başlandığı ve yaşam boyu öğrenilmeye devam ettiği göz önüne alındığında Erikson'un psikososyal gelişim kuramındaki ilk altı aşamanın Sosyal Bilgiler dersinin içeriğini doğrudan, son iki aşamanın ise önceki aşamalar üzerine kurulmaları nedeniyle dolaylı olarak ilgilendirdiği anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle, yedinci ve sekizinci aşamaların ilk altı aşamadaki yaşantılar üzerine kuruldukları gerçeğinden hareketle; Sosyal Bilgiler dersine ait içerik, insanın sosyalleşmesinde yaşam boyu etkili olan bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır.

4. Amaç ve Önem

Erik H. Erikson tarafından geliştirilen psikososyal gelişim kuramının Sosyal Bilgiler dersi kapsamında incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada söz konusu kuram ve dersin ortak noktası olan sosyalleşme süreci ve onu etkileyen unsurların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmanın sosyalleşmeyi etkileyen değişkenlere dikkat çekmesi ve psikososyal gelişim kuramını Sosyal Bilgiler dersi kapsamında inceleyen ilk çalışma olması nedeniyle alanyazına katkı sağlayacağı ve yapılacak benzer çalışmalara kaynak oluşturacağı düşünülmektedir.

5. Yöntem

Psikososyal gelişim kuramının Sosyal Bilgiler dersi kapsamında incelenmesine yönelik bu çalışmada nitel araştırma metodolojisinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma; olay, olgu ve durumları kendi öz formları içerisinde derinlemesine incelemeyi içeren metodolojidir (Goetz ve LeCompte, 1984). Çalışmada uygulanan desen, veri toplama ve veri analiz teknikleri nitel metodolojinin doğasına uygun biçimde belirlenmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma metodolojisinin kullanılmasındaki neden, çalışmanın konusunun derinlikli bir biçimde araştırılmış olmasıdır.

5.1. Desen

Nitel metodolojinin işe koşulduğu bu çalışmada doküman inceleme deseninden yararlanılmıştır. Doküman inceleme, çalışılan konuya ilişkin her türlü kayıtlı veri kaynağı olarak değerlendirilmesine yöneliktir. Doküman inceleme deseni; 1) kaynaklara ulaşma ve inceleme, 2) kaynaklardan sağlanan bilgileri çözümlenme olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada da doküman incelemesinin karakteri kapsamında söz konusu aşamalar takip edilmiştir. Çalışmada doküman incelemesinin kullanılmasının nedeni, araştırma konusunun alanyazında yer alan bilimsel kaynaklara odaklanmasıdır.

5.2. Verilerin Toplanması ve Çözülmesi

Veri toplama süreci, çalışmada kullanılan desenin uygulama aşamalarına uygun biçimde; öncelikle alanyazın incelenerek çalışmanın konusuna ilişkin dokümanlara ulaşılmıştır. Ardından ulaşılan dokümanlarda çalışmanın amacına yönelik bilgiler belirlenerek sınıflandırılmıştır. Söz konusu sınıflandırma, psikososyal gelişim kuramının sekiz aşaması temelinde yapılmıştır. Böylelikle sekiz adet bilgi kategorisi oluşturulmuş ve betimsel analiz yöntemiyle çözümlenerek Sosyal Bilgiler dersi kapsamında incelenmiştir. Betimsel analiz, ulaşılan verilerin önceden belirlenmiş temalar kapsamında çözümlendiği çalışmalarda kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada betimsel analiz yönteminden yararlanılmasının nedeni, temaların psikososyal gelişim kuramının sekiz aşaması temelinde önceden belirlenmiş olmasıdır.

6. Bulgular

Psikososyal gelişim kuramının Sosyal Bilgiler dersi kapsamında incelendiği bu çalışmada ulaşılan bulgular, söz konusu kuramın sekiz aşaması kapsamında aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

Psikososyal gelişim kuramının ilk aşaması olan "temel güvene karşı güvensizlik", insanın doğumuyla başlayıp kişiliğinin büyük bölümünün şekillendiği birinci yaşa kadar sürer. Bu aşamada bebek, en çok annesiyle ya da annesinin yerini almış kişiyle temastadır. Hayata dair ilk bilgiler, bu aşamada verilir. Bilgi, bebeğin zihinsel ve fiziksel durumuna uygun olarak basitleştirilmiş ve toplu biçimde verilmektedir. Bu yüzden Erikson'un kuramının birinci aşamasını, Sosyal Bilgiler dersinin temel amacını oluşturan sosyalleşmenin ilk aşaması olarak ifade etmek mümkündür.

İkinci aşama olan "özerk olmaya karşı kuşku duyma dönemi", 1-3 yaşlarını kapsamaktadır. Bu aşamada çocuk, kendi başına çevresini tanımaya, çevresine yönelik tutum geliştirmeye ve davranışlarında daha bağımsız olmaya başlar. Sosyal Bilgiler dersinin ortaya çıkış nedeni olan "karmaşık toplumsal yapılarda kendi yaşamını devam ettirebilme", bu aşamanın temelleriyle ilişkilendirilmektedir. Öyleki psikososyal gelişim kuramının ikinci aşaması, kompleks yaşam koşullarında varlığını toplumla uyum içerisinde sürdürebilmenin alt yapısının oluşumuna dikkat çekmektedir.

"Girişimcilik duygusuna karşı suçluluk duyma dönemi", çocuğun ebeveynlerinden bağımsız biçimde hareket etmeye başladığı dönemdir. Çocuk bu aşamada ya kendi öz yeterlikleriyle eylemlerde bulunacak ya da yapmayı düşündüğü işler için kendisini yetersiz görerek vazgeçecektir. Girişimcilik, Sosyal Bilgiler dersinin çocuklara kazandırmayı amaçladığı temel becerilerden birisidir. Sosyal Bilgiler, bireylerin yaşamda karşılaştıkları fırsatları değerlendirebilecek biçimde eğitilmelerini amaçlamaktadır. 3-6 yaş aralığını kapsayan bu aşamada çocuk, okula başlamakta ve Sosyal Bilgiler dersinin temelini oluşturan Hayat Bilgisi dersi ile tanışmaktadır. Bu derste sosyalleşme ile bilim ve tekniğe ilişkin ilk bilgiler, çocuğun düzeyine uygun biçimde öğretilmektedir. Psikososyal gelişim kuramının üçüncü aşaması, bu kapsamda Sosyal Bilgiler dersinin de konu edindiği aktif olma, fırsatları değerlendirme ve girişimlerde bulunma gibi becerilerin temellerini konu edinmektedir.

Erik H. Erikson'un psikososyal gelişim kuramında yer alan sekiz aşama sonunda benlik oluşturabilmiş sağlıklı bireylerin yetişebilmesinde; dördüncü gelişim aşaması olan ve 7-11 yaşları arasında yer alan "çalışkanlığa karşı yetersizlik duygusu dönemi" ile beşinci gelişim aşaması olan ve 11-17 yaş aralığında yer alan "kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası dönemi" oldukça önemlidir. Çünkü dördüncü aşamaya geçmiş çocuk, tüm reseptörleri açık ve her şeyi öğrenmeye karşı son derece arzulu haldedir. Bu dönemi izleyen beşinci aşamada ise çocuk, artık bir kimlik geliştirmeye başlar ve kendi varoluşunu idrak eder. Söz konusu aşamalar, Sosyal Bilgiler dersinin okullarda öğretildiği dönemi kapsamaktadırlar. İlk ve orta okulların 4, 5, 6 ve 7. sınıflarında, 7-15 yaş arası bireylere psikososyal gelişim kuramının dördüncü ve beşinci aşamalarının içeriğini oluşturan çalışkanlık ve kimlik kazanma hususlarına ilişkin bilgiler öğretilmektedir. Öyle ki sosyal bilgiler dersi öğretim programında çalışkanlık becerisi, kazandırılması amaçlanan temel beceriler arasında yer alırken; kimlik kazandırma hedefi, Sosyal Bilgiler dersinin evrensel hedefleri arasında yer almaktadır. Tarih ve coğrafyaya yönelik bilgiler ile bir başka deyişle zaman ve mekân kavramlarıyla öğrencilerin buldukları yer ve yaşadıkları zaman kapsamında bir kimlik geliştirmeleri ve çalışkanlık becerisi kazandırmaya yönelik etkinliklerle de üretken bireyler olmaları sağlanmaya çalışılır.

Altıncı aşama, ilk beş dönemin sosyalleşme üzerindeki etkilerinin belirgin biçimde görülmeye başlandığı dönemdir. 17-30 yaş arası süreci kapsayan "yakınlığa karşı yalnızlık dönemi", kişinin artık bir yetişkin olduğu aşamadır. Kişi bu aşamadan önceki yaşantıları kapsamında ya çevresince kabul edilen ve çevresini kabul eden ya da kendisini insanlardan soyutlamış, toplumsal ilişkileri kısıtlı bir birey olacaktır. Sosyal Bilgiler, toplumsal bir varlık olan insanın bu aşamaya toplumla iç içe, üretken ve uyumlu bir birey olarak gelmesinin koşullarını sağlamayı amaçlamaktadır. Altıncı aşama, Sosyal Bilgiler dersi açısından bir ilk değerlendirme aşaması olarak ifade edilebilir. Bu aşamaya gelmiş bireyin bireysel ve toplumsal dünyası, onun ilk beş aşamada edindiği yaşantıların sonucudur.

Psikososyal gelişim kuramının yedinci aşaması, Sosyal Bilgiler açısından incelendiğinde kişinin toplumsal üretime katılma ya da katılmama durumuna odaklanmaktadır. Sosyal Bilgiler, bireylerin sosyalleşmesini çok boyutlu olarak ele almaktadır. Söz konusu boyutlardan biri, üretkenliktir. Öyle ki Sosyal Bilgiler dersinin yedi öğrenme alanından biri, "Üretim, Dağıtım ve Tüketim"dir. Söz konusu öğrenme alanının içerdiği konulardan biri; bireylerin, grupların ve kurumların üretime katkısıdır. Bu açıdan bakıldığında olgunluk dönemine gelmiş bireylerin önceki yaşantıları üzerinde yükselen bu aşama, Sosyal Bilgiler dersinin işlediği noktalardan biri olan "üretken birey yetiştirme" sürecini incelemektedir.

Erikson'un geliştirdiği kuramın son aşaması, "benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk dönemi"dir. Erikson, bu aşamada insanın; yaşamın gerçekleriyle, kendisiyle ve geçmişiyle barışık bir birey olup olmadığını ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu aşama incelendiğinde; tıpkı Sosyal Bilgiler dersi gibi insanın toplumsal yaşama doğrudan dahil olması ve mutlu bir yaşam sürmesi için gerekli bilgi ve becerilerle donatılmasının ne ölçüde önemli olduğuna vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Birey, hayatını

sağlıklı değişkenler kapsamında yaşamışsa, mutlu ve kendisiyle barışık; eksik ya da çarpık yapıda yaşamışsa, mutsuz ve umutsuz olmaktadır.

7. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İnsan, doğumundan ölümüne değin sürekli bir değişim içerisindedir. Gerek fiziksel gerekse de psikolojik değişimler, insan yaşamını doğrudan etkilemektedir. Sorgulama yeteneğine sahip, çevresini ve kendini gözlemleyebilen her bireyin kişilik oluşumunda çeşitli değişkenler etkindir. Kesintisiz bir süreç olan sosyalleşme ile duygu, düşünce ve değerler oluşturulur. Benliğin parçası haline gelen bu kavramlar, insanın psikolojik yapısının şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadırlar. Sosyalleşme ve kişilik geliştirme sürecini etkileyen unsurların neler olduğunu incelemeye yönelik kuramlardan biri olan psikososyal gelişim kuramı, bu kapsamı çalışmaktadır.

Erikson, kişilik gelişiminin aşamalı olduğunu belirterek, her aşamanın kendisinden sonrakini etkilediğine ve nitelikli bir kişiliğin gelişimi için sosyalleşmenin kaçınılmaz olduğuna temas etmektedir. Bu kapsamda görülmektedir ki psikososyal gelişim kuramı ile Sosyal Bilgiler dersi ortak biçimde bireylerin sosyalleşmesinin önemini vurgulamaktadırlar.

Psikososyal gelişim kuramına göre bireyler, her yaşta deneyim sahibi yetişkinlerin ya da arkadaşların yardımına gereksinim duyarlar. Sosyal Bilgiler dersi de toplumun sahip olduğu kültür, değer ve yargıların genç kuşaklara aktarılmasını amaçladığından, söz konusu kuramın bu yönüyle oldukça ilgili olduğu söylenebilir.

Yetişkinliğe hazırlanan ergen bireyler; aile, okul ya da yakın çevrelerindeki yetişkinleri kendilerine model olarak almaktadırlar. Bu durum, bireyin sonraki yaşam aşamalarını doğrudan etkilemektedir. Sosyal Bilgiler dersi de rol model konusuna özellikle değinmekte ve sağlam sosyal ilişkiler geliştirebilen bireylerin yetiştirilmesinde doğru model seçimine ve doğru model olmaya vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda psikososyal gelişim kuramı ile Sosyal Bilgiler dersinin içeriğini bağdaştırmak mümkündür.

Sosyal Bilgiler, sağlıklı sosyal ilişkilere sahip yetişkinlerin sahip oldukları deneyimleri, genç kuşaklara aktararak onlara yol göstermeleri gerektiğine odaklanmaktadır. Böylelikle doğru bilgi ve tecrübeler, nesilden nesile aktarılabilir. Yetişkinlerin gençleri yetiştirme eğilimine sahip olmaları ise sağlıklı bir kişilik geliştirmiş olmaları ile mümkün olabilmektedir. Yaşamın son aşamasında geçmişle barışık olmayan ya da umutsuzluk içerisinde bulunan bir bireyin bu faaliyeti gerçekleştirme olanaksızdır. Bu kapsamda psikososyal gelişim kuramının son kriz aşaması olarak ele aldığı sekizinci aşama, Sosyal Bilgiler dersinin oluşturmaya çalıştığı yetişkin profilinin oluşması ve oluşmaması durumlarını incelemektedir.

Çalışmada psikososyal gelişim kuramının ilk aşamasının, Sosyal Bilgiler dersinin kapsamını oluşturan içeriğin yaşamın ilk dönemlerine ilişkin olan kısmıyla örtüştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Öztosun-Çaydere ve Demirkaya (2007), müziğin bireysel işlevleri ile psikososyal gelişim kuramının ilişkilendirilmesine yönelik olarak gerçekleştirdikleri araştırmalarında bu çalışmanın ulaştığı saptamalara yakın sonuçlar ortaya koymuşlardır.

Araştırmacılar, bu araştırmanın amacı olan “psikososyal gelişim kuramının Sosyal Bilgiler dersi kapsamında incelenmesi”ne benzer biçimde müziğin psikososyal gelişim sürecindeki rolünü incelemiş ve müzik ile psikososyal gelişim arasındaki ilişkiyi irdelemişlerdir.

Kuramın ikinci aşaması olan “özerk olmaya karşı kuşku duyma dönemi” ile Sosyal Bilgiler dersinin “çok boyutlu yaşam koşullarında hayatını sürdürebilme” becerisini kazandırma amacının anlamlı biçimde örtüştüğü görülmüştür. Bu sonucun benzerine Ochse ve Plug (1986) tarafından Erikson’un psikososyal gelişim kuramının kültürlerarası geçerliliğinin incelendiği deneysel bir araştırmada da ulaşılmıştır. Ochse ve Plug (1986), farklı toplumdaki gelişim süreçlerini psikososyal gelişim kuramı temelinde inceledikleri çalışmada; karmaşık sosyal yapılarda yaşamın, kapsamlı bilgi ve beceriler gerektirdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Sosyal bilgiler dersinin yaşamda aktif olarak yer alan ve girişimci ruha sahip öğrenciler yetiştirme amacının, psikososyal gelişim kuramının üçüncü aşaması olan “girişimcilik duygusuna karşı suçluluk duyma dönemi” ile doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür. Bu aşamada hem Sosyal Bilgiler dersinin hem de psikososyal gelişim kuramının “sağlıklı birey” kavramını aktif ve girişimci kişiler için kullandıkları saptanmıştır. Santos vd. (2013) tarafından psikososyal gelişim kuramının girişimcilik becerisi kapsamında incelendiği çalışmada, girişimciliğin özellikle 3-6 yaş arası dönemde geliştiği sonucuna ulaşılmıştır. Santos vd.’nin (2013) ulaştığı sonuçlar, bu araştırmanın sonuçlarıyla büyük oranda örtüşmektedir.

Çalışmada psikososyal gelişim kuramının birbiriyle iç içe geçmiş dört ve beşinci aşamalarıyla ilgili olarak ulaşılan sonuçlar ise şöyledir: Dördüncü aşama olan “çalışkanlığa karşı yetersizlik duygusu dönemi” ile Sosyal Bilgiler dersinin kazandırmayı hedeflediği değerler arasında somut bir uyum olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öyle ki “çalışkanlık”, Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilere edindirmeye çalıştığı on sekiz temel değerden biridir. Diğer taraftan beşinci aşama olan “kimlik edinmeye karşı kimlik karmaşası yaşama döneminin” Sosyal Bilgiler dersinin odak noktasına karşılık geldiği görülmüştür. Çünkü Sosyal Bilgiler, sahip olduğu evrensel amaçlar kapsamında öğrencilerin kimlik geliştirmesine yardımcı olmayı hedeflemektedir. Psikososyal gelişimin dördüncü aşamasının tamamlanması ile emniyet duygusu arasındaki ilişki üzerine keşifsel bir çalışma yürüten Tim vd. (2020), güven hissini yanı sıra çalışkanlık ve tembellik huylarının da bu dönemde biçimlendiği sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmacılar ayrıca bu dönemin doğru eğitimle sağlıklı bir biçimde atlatılabileceğine yönelik saptamalarda da bulunmuşlardır.

Sosyal Bilgiler dersi, sosyalleşmeyi doğrudan konu edinmektedir. Bu kapsamda psikososyal gelişim kuramının altıncı aşaması olan “yakınlığa karşı yalnızlık dönemi”nin temeli olarak vurguladığı “topluma karışma” ile Sosyal Bilgiler dersinin bu yöndeki yaklaşımının uyum halinde olduğu belirlenmiştir. Lobel ve Winch (1988), psikososyal gelişim kuramını cinsiyet gelişimi kapsamında inceleyerek beşinci ve altıncı aşamaları bu kapsamda değerlendirmişlerdir. Çalışmanın sonucunda söz konusu aşamanın kimlik oluşturma sürecinde ve sağlıklı sosyal

ilişkiler kurmada kritik bir dönem olduğunu ortaya koymuşlardır.

Psikososyal gelişim kuramının yedinci aşaması, üretkenlik ile verimsizlik kavramlarına dikkat çekmektedir. Üretken bireylerin sağlıklı sosyal süreçlerden geçtiğini ve böylelikle verimli olduklarını vurgulamaktadır. Sosyal Bilgiler dersi de benzer biçimde üretken bireyler yetiştirerek bireysel ve toplumsal faydanın olabildiğince artırılmasını hedeflemektedir. Bu kapsamda psikososyal gelişim kuramı ile Sosyal Bilgiler dersi arasında bu noktada da bir ahenk olduğu görülmüştür. Maekawa-Kodama vd. (2002), öğrencilerin sosyal gelişimini psikososyal gelişim kuramı bağlamında inceledikleri araştırmada, bu çalışmanın ulaştığı sonuçlara benzer biçimde, üretken bireylerin doğru bilgilere sahip ve sağlıklı psikolojik aşamalar geçirmiş kişiler olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Psikososyal gelişim kuramının son aşaması, "benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk dönemi"dir. Bu aşamaya gelen birey, ya sağlam bir kişilik geliştirmiş olarak mutlu ve huzurludur ya da yaşadığı yoksunluklar nedeniyle umutsuzdur. Bu aşama, Sosyal Bilgiler dersinin bireysel ve toplumsal anlamda etkili bireyler yetiştirerek huzurlu bir toplum oluşturma amacının gerçekleşip gerçekleşmediğinin görülmesi açısından önemlidir. Bu aşama hem psikososyal gelişim kuramı açısından hem de Sosyal Bilgiler dersi açısından bir değerlendirme süreci olarak ele alınabilir. Domino ve Affonso'nun (1990) Erikson'un gelişim aşamalarındaki psikolojik dengeyi değerlendirdikleri araştırmada huzurlu bir yaşlılık, mutlu bir yaşam geçirmekle mümkün olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar kapsamında;

Sosyal Bilgiler dersinin yapılandırılması sürecinde psikososyal gelişim kuramından yararlanılabilir. Söz konusu kuramın insanın sosyalleşmesine yönelik olarak yaptığı kapsamlı çözümler, temel hedefi "amaçlı sosyalleşme" olan Sosyal Bilgiler dersinin içeriğinin biçimlendirilmesine katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Akhtar S. (1984) The syndrome of identity diffusion. *American Journal of Psychiatry* 141, 1381-1385. <https://doi.org/10.1176/ajp.141.11.1381>
- Aydın, A. (2007). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- Baysal, Z. N. (2005). Hayat bilgisi/sosyal bilgiler öğretiminde probleme dayalı öğrenme için problem durumları oluşturma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(4), 471-485. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/256385> adresinden 06.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Binbaşoğlu, C. (2003). *Hayat bilgisi öğretimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Brown, S. D. ve Stenner, P. (2009). *Psychology without foundations: History, philosophy and psychosocial theory*. Thousand Oaks, CA: Sage

- Can, G. (2006). Kişilik gelişimi (Psikososyal ve ahlak gelişimi). (Ed. B. Yeşilyaprak). *Eğitim psikolojisi* içinde (s. 125-163). Ankara: Pagem Akademi Yayıncılık.
- Christiansen, S. L. ve Palkovitz, R. (1998). Exploring Erikson's psychosocial theory of development: Generativity and its relationship to paternal identity, intimacy, and involvement in childcare. *The Journal of Men's Studies*, 7(1), 133-156. <https://doi.org/10.3149/jms.0701.133>
- Coles, R. (1970). *Erik H. Erikson. The growth of his work*. London: Souvenir Press.
- Demirel, Ö. ve Kaya, Z. (2006). Eğitim ile ilgili temel kavramlar. (Ed. Ö. Demirel ve Z. Kaya). *Eğitim Bilimine Giriş* içinde (s. 1-22). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dereboy, İ. F. (1993). *Kimlik bocalaması, anlamak, tanımak, ele almak*. Malatya: Özmert Ofset.
- Dewey, J. (2015). *Okul ve toplum*. (Çev. H. A. Başman ve S. Kaymakçı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Domino, G. ve Affonso, D. D. (1990). A personality measure of Erikson's life stages: The inventory of psychosocial balance. *Journal of Personality Assessment*, 54(3-4), 576-588. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5403&4_13
- Ergün, M. (1994). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Erikson E. H. (1964) *Insight and responsibility*. New York: W.W. Norton.
- Erikson E.H. (1968) *Identity: Youth and crisis*. New York: W.W. Norton.
- Erikson, H. E, Erikson, J. ve Kivnick, H. (1994). *Vital involvement in old age*. NewYork: Norton Company Press,
- Erikson, H. E. (1963). *Childhood and society*. New York: Norton & Company Inc.,
- Erikson, H. E. (1984). *İnsanın sekiz çağı*. (Çev. T.B. Üstün vd.). Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.
- Evans, R. I. (1967) *Dialogue with Erik Erikson*. New York: Harper & Row.
- Goetz, J. P. ve LeCompte, M. D. (1984). *Ethnography and qualitative designs in ethnographic research*. New York: Academic Publishing.
- Gürses, İ. ve Kılavuz, M. A. (2011). Erikson'un psikososyal gelişim dönemleri teorisi açısından kuşaklararası din eğitimi ve iletişiminin önemi. *Review of the Faculty of Theology of Uludağ University*, 20(2). [http://ucmaz.home.uludag.edu.tr/PDF/ilh/2011-20\(2\)/M7.pdf](http://ucmaz.home.uludag.edu.tr/PDF/ilh/2011-20(2)/M7.pdf) adresinden 09.06.2019 tarihinde erişilmiştir.
- İbrahim, K. (2006). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381-404. <https://dergipark.org.tr/en/download/article->

- file/70285 adresinden 11.02.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Kaya, E. (2018). *Hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve fen bilgisi derslerinin temeli: Toplu öğretim sistemi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kernberg O. (1968) The treatment of patients with borderline personality organization. *International Journal of Psycho-Analysis* 49, 600-619. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-6876-3_13
- Lobel, T. E. ve Winch, G. L. (1988). Psychosocial development, self-concept, and gender. *The Journal of Genetic Psychology*, 149(3), 405-411. <https://doi.org/10.1080/00221325.1988.10532168>
- Maekawa-Kodama, C., McEwen, M. K., Liang, C. T. ve Lee, S. (2002). An Asian American perspective on psychosocial student development theory. *New Directions for Student Services*, 97, 45-60. <https://doi.org/10.1002/ss.38>
- Michaelis, J. U. (1956). *Social studies for children in a democracy*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Ochse, R. ve Plug, C. (1986). Cross-cultural investigation of the validity of Erikson's theory of personality development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(6), 1240. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.6.1240>
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T. ve Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566-589. <https://doi.org/10.5455/cap.20120433>
- Özdemir, S. (2012). Türk eğitim sisteminin yapısı, eğilimleri ve sorunları. (Ed. S. Özdemir). *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi* içinde (s. 7-52). Ankara: Pegem Akademi.
- Öztosun-Çaydere, Ö. D. ve Demirkaya, E. (2007). Müziğin bireysel işlevleri ile Erikson'un psikososyal gelişim kuramının ilişkilendirilmesi. *ICANAS*, 10, 649. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/M%c3%9cZ%c4%b0K-K%c3%9cLT%c3%9cR%c3%9c-VE-E%c4%9e%c4%b0T%c4%b0M%c4%b0-2.-C%c4%b0LT.pdf#page=153> adresinden 20.03.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Öztürk, C. (2015). Sosyal Bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. (Ed. C. Öztürk). *Sosyal Bilgiler öğretimi: Demokratik Vatandaşlık Eğitimi* içinde (s. 2-30). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztürk, C. ve Deveci H. (2016). Farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programlarının değerlendirilmesi. (Ed. C. Öztürk). *Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programları* içinde. (s. 1-40). Ankara: Pegem Akademi.
- Santos, S. C., Caetano, A. ve Curral, L. (2013). Psychosocial aspects of entrepreneurial potential. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 26(6), 661-685. <https://doi.org/10.1080/08276331.2014.892313>
- Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Gazi Yayınevi.
- Sever, S. (2003). *Çocuk ve edebiyat*. Ankara: Kök yayıncılık.
- Şişman, M. (2011). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Tim, J., Block, H., Boanca, G. ve Acquaye, H. E. (2020). An exploratory study on the relationship between completion of Erikson's fourth psychosocial stage and assurance of salvation. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 1-21. <https://doi.org/10.1080/19349637.2020.1798326>
- Yavuzer, H. (2001). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.